

Noordegraaf, Herman. 2023. *Op de straathoek. Ds. G. van Veldhuizen (1903-1963): van plattelandsdominee tot pionier in Rotterdam Crooswijk*. Utrecht: Eburon, pp. 228.

Van de hand van Herman Noordegraaf verscheen onlangs een biografie van dominee Gijsbert van Veldhuizen. Noordegraaf was tot 2018 bijzonder hoogleraar Diaconaat aan de Protestantse Theologische Universiteit. Hij publiceerde een indrukwekkende lijst actuele en historische studies over diaconaat en de diaconale praktijk. Een van de terugkerende thema's in zijn werk is hoe de kerk zich verhoudt tot mensen die in armoede leven. Een rode draad in zijn werk vormt de constatering dat de kerken voornamelijk bevolkt worden door mensen uit een ander segment dan dat van laagbetaalde arbeiders en van mensen in armoede. Daardoor komen kerkleden niet goed in contact met mensen die in financieel of sociaal benarde posities leven. 'Hoger opgeleiden hebben geen idee wat armoede inhoudt. De verschillende lagen in de samenleving ontmoeten elkaar steeds minder. Hoogopgeleid trouwt met hoogopgeleid, in het onderwijs vindt steeds vroeger een selectie plaats tussen hoog en laag, rijk en arm wonen in verschillende wijken', zei hij in een afscheidsinterview in het *Nederlands Dagblad*.¹ Daarom is het volgens hem van belang dat kerken ontmoetingsplekken creëren. 'Je kan in een kerk bijvoorbeeld een uitdeelpunt van de voedselbank of een computercursus voor vluchtelingen starten. Als je in hetzelfde gebouw ook toneel- en filmavonden organiseert waar vooral hoogopgeleiden op af komen, kunnen verbindingen ontstaan' (ibidem). Dit zou zomaar een citaat kunnen zijn van Gijs van Veldhuizen. Noordegraafs biografie over deze begaafde predikant, die trouwens leest als een roman, beschouw ik daarom als een eerbetoon van de auteur aan een voor hem inspirerende pionier. Als er iets is wat Noordegraaf en Van Veldhuizen met elkaar verbindt, dan is het wel het pleidooi voor een kerk die er is voor mensen in achtergestelde posities, die hen kent, met hen optrekt en voor hen opkomt.

Gijs van Veldhuizen werd in 1903 geboren als zoon van Adrianus van Veldhuizen en Maria de Willigen. Zijn vader was een rechtzinnig predikant die later kerkelijk hoogleraar in Groningen werd. Gijs volgde aan dezelfde universiteit de opleiding theologie. Hij huldigde dezelfde rechtzinnige opvattingen als zijn vader en koesterde warme gevoelens voor de Nederlandse Hervormde kerk als volkskerk. Net als zijn vader vond hij dat de kerk er moest zijn voor het hele Nederlandse volk en niet alleen voor officiële doop- of belijdende leden. Na gediend te hebben in twee kleine dorpsgemeenten nam Van Veldhuizen een beroep aan naar Rotterdam-Kralingen. De verschillen met de dorpsse omgeving waren reusachtig. Kralingen was in die tijd een zeer grote kerkelijke gemeente, waarvan slechts een klein deel van de leden de kerkdiensten bezocht. Om grip te krijgen op die 'anonieme massa' begon Van Veldhuizen met ijzeren discipline de leden in kaart te brengen. Hij bezocht meer dan 1000 gezinnen per jaar, maakte van ieder bezoek een kort verslag en ordende die in een kaartenbak. Dat leverde duizenden gekleurde fiches op: rood (prima in orde), wit (nader bezoek vereist) en geel (niets meer aan doen). De idee van de volkskerk

motiveerde Van Veldhuizen om deze Herculesonderneming ter hand te nemen: 'Want onze kerk omvat alle standen, alle gedachten, alle schakeringen en gaat blijde tot die allen uit om hun het evangelie te verkondigen. En in het grootste deel van al die harten vindt een predikant, als hij maar doorgraaft en doorwerkt, een klein plekje van liefde, onbewuste of warme liefde voor de kerk der vaderen' (p. 41). Door middel van zijn bezoeken leerde hij de mensen van de stad kennen. Ondanks dat hem op veel adressen de toegang geweigerd werd, krijgt hij sympathie voor de situatie van de 'gewone man en vrouw van de straat'. Sterker nog, hij begon van de mensen te houden.

In Kralingen beleefde Van Veldhuizen het bombardement van 14 mei 1940. Kralingen zelf telde weinig slachtoffers, maar de kerk zette zich volop in om de slachtoffers elders in de stad te helpen. Dat bracht hem tot een belangrijk inzicht: 'Wat de kerk op het hoekje (...) als een oorlogservaring heeft leeren kennen is dit, dat zulk een gebouw ook andere diensten kan vervullen dan alleen de prediking te herbergen. Laat ik eerlijk zijn: de kerk in kwestie was voor den oorlog nog wel eens wat ouderwetsch-burgerlijk. Een heiligdom op Zondag maar door de week ongebruikte ruimte. In dat opzicht een voorbeeld van menig christendom, dat ook alleen maar op Zondag functioneert. Maar daaraan heeft de oorlog terstond en voorgoed een einde gemaakt' (p. 64).

Na de oorlog werd Van Veldhuizen predikant in Rotterdam-Crooswijk. Dat is andere koek dan Kralingen. Crooswijk is een relatief nieuwe wijk aan de noordkant van Rotterdam, met woningen van slechte kwaliteit en voor een gezin veel te klein om er fatsoenlijk in te wonen. Een echte arbeiderswijk. Van Veldhuizen ontdekte al snel dat de kerk voor het grootste deel van de inwoners van Crooswijk een vreemde grootheid was, en dat de kerk gezien werd als een club die voor eigen parochie zorgt. Dat de kerk er ook voor hen zou kunnen zijn, zonder voorwaarde van geloof of bekering, was voor de meeste Crooswijkers een ondenkbare optie. Dit vormde voor Van Veldhuizen een cultuurschok. In Kralingen had hij een relatief vitaal kerkelijk leven aangetroffen. In Crooswijk bestond er een aversie tegen de kerk. Minder dan één procent van de bewoners ging naar de kerk, alleen ouderen waren belijdend lid, de meeste ouders lieten hun kinderen niet dopen, er ging bijna niemand naar catechisatie, er was nauwelijks georganiseerd jeugdwerk, en men keek verbaasd op bij huisbezoek (p. 88). In Crooswijk ging Van Veldhuizen opnieuw met ongekende inzet aan het werk. Systematisch pakte hij het bezoekwerk op; meer dan honderd adressen per maand. Hij inventariseerde de activiteiten in de wijk en nam initiatieven voor het opzetten van catechese en verenigingswerk. Maar dit mislukte totaal. Er was geen enkele aansluiting met de Crooswijkers. Daarom gooide hij het roer om en zocht aansluiting bij wat de mensen van de wijk boeide en voor hen van belang was. Hij ging samenwerken met verenigingen die buiten de kerk actief waren: met voetbal-, handbal- en boksclubs (!), en met vis-, duiven-, kanarie-, klaverjas- en speeltuinverenigingen. En hij ontdekte de aantrekkingskracht van film. Hij voerde een sociologische analyse uit van de wijk. Vervolgens ging hij met een staf van 'werkers in kerkelijke arbeid' (zgn. wika's,

diaconaal werkers die werden opgeleid in De Horst in Driebergen) aan de slag om activiteiten te organiseren die aansloten bij de belangstelling en de behoefte van de bewoners van Crooswijk. Noordegraaf heeft diverse lijsten van activiteiten en aantal deelnemers in zijn boek opgenomen. Die geven een bijna onvoorstelbaar beeld van een bloeiende diaconale praktijk: activiteiten voor kleuters, voor kinderen, tieners, jongvolwassenen, jonggehuwden, volwassenen en ouderen. Vertelclubs, radioluisterclubs, filmclubs, fröbelclubs, kinderkampen, padvinderij, allerlei sportactiviteiten (pingpong, voetbal, handbal, boksen), uitstapjes, toneelclubs, postzegelclubs, muziekclubs (waaronder mondharmónica), een bibliotheek, biljart- en klaverjasclubs, bemiddelingswerk voor arbeidsbeurzen, werkloosheidsbestrijding, cursussen voor algemene ontwikkeling, catechese, bijzondere kerkdiensten en uiteraard het aanhoudende bezoekwerk. En dit is nog maar een selectie (p. 117-120). Al deze activiteiten passen bij wat Van Veldhuizen in zijn boek *Op de straathoek* (1954)² de *comprehensive approach* noemt.

Van Veldhuizen leende de term *comprehensive approach* uit de zendingswereld, maar geeft er wel een geheel eigen invulling aan, een die past bij het werk dat hij ontplooidde in Crooswijk. Hij bedoelde ermee dat de kerk eerst en vooral dienstbaar hoort te zijn aan de naaste en daarom moet aansluiten bij wat mensen nodig hebben, in de volle breedte van het bestaan. Je kunt kinderen niet helpen zonder hun ouders te betrekken. Als je ouders wilt betrekken, kun je niet om de hele buurt heen. Als je de jeugd wilt helpen moet je iets aan de woonomstandigheden doen en mogelijkheden bieden voor ontspanning, zodat ze niet tot laat in de avond hun vertier op straat en in donkere stegen zoeken. Medische en financiële zorg, werk- en woonomstandigheden, onderwijs, ontspanning en pastorale zorg zijn met elkaar verweven. Wanneer de kerk zich beperkt tot prediking, heeft ze geen enkel effect en miskent ze bovendien de bijbelse opvatting dat het heil zowel materieel, lichamenlijk, sociaal als geestelijk van aard is, aldus Van Veldhuizen. Onder deze redenering ligt steeds Van Veldhuizens voornaamste vraag: hoe bereikt de kerk mensen die geen idee hebben van wat geloof en kerk inhoudt of daar enkel karikaturale voorstellingen van hebben? Voorstellingen die de kerk zelf in de hand heeft gewerkt door zich zelfgenoegzaam en burgerlijk-moralistisch op te stellen. Bij de formulering van de *comprehensive approach* verwijst Van Veldhuizen naar het werk van J.C. Hoekendijk, die met zijn opvattingen over de roeping van de kerk een flinke steen in de oecumenische vijver had gegooid. Volgens Hoekendijk moet de wereld niet in de kerk opgenomen worden, maar is de kerk er voor de wereld, omdat God het om die wereld te doen is (zie bijvoorbeeld de bloemlezing van diens werk in *Kerk binnenstebuiten* (1964)³).

Eind jaren vijftig begon het werk te stagneren. De *comprehensive approach* werkte niet meer. Volgens Van Veldhuizen kwam dat door de toename van de welvaart (veel mensen verhuisden naar meer welvarende delen van de stad), de komst van de televisie (mensen bleven liever thuis dan dat ze naar de activiteiten kwamen) en de toenemende secularisatie (de kerk speelde steeds minder een rol van betekenis). Van Veldhuizen en zijn team

moesten weer opnieuw beginnen. Het is hem echter niet gegeven om opnieuw de schouder onder het werk te zetten. Na een periode van ziekte overlijdt hij in 1963. Volgens Noordegraaf had hij zich doodgewerkt.

Noordegraaf levert met zijn biografie een nauwgezette beschrijving van het werk Van Veldhuizen. Over de persoonlijke omstandigheden (huwelijk, gezin, vriendschappen) is de auteur terughoudend. Noordegraaf geeft geen theologische analyse van het werk en de opvattingen van Van Veldhuizen. Dat is wel een gemis, juist omdat de *comprehensive approach* een belangrijke rol heeft gespeeld bij de ontwikkeling van de presentiebenadering, die tot op de dag van vandaag van groot belang is voor de diaconale praktijk (zie voor dit verband de waardevolle studie van Jannet van der Spek⁴). Na lezing was ik ook benieuwd naar wat volgens Noordegraaf kerken vandaag de dag zouden kunnen leren van deze bijzondere Crooswijkse predikant. Dergelijke analyses waren uitdrukkelijk niet de intentie van de auteur; hij heeft het boek bedoeld als een monument voor deze Rotterdamse pionier, niet als kritische analyse van zijn theologische opvattingen en diaconale benadering. Deze studie geeft wel antwoord op een voor mij belangrijke vraag, namelijk waarom juist een predikant als Van Veldhuizen – rechtzinnig, orthodox en niet bepaald gecharmeerd van socialisme of van de Doorbraak-gedachte (p. 73) – een pionier werd in het werken met mensen in armoede en sociaal achtergestelde posities. De overtuiging dat de Hervormde Kerk er hoorde te zijn voor ‘het gansche volk’ vormde voor hem daarvoor de drijfveer. De gerichtheid op heel de mens, een kritische houding ten opzichte van een op zichzelf betrokken kerk, dat is kennelijk niet voorbehouden aan meer liberaal, vrijzinnig of linksgeoriënteerde gelovigen en theologen. Dat vind ik voor de toekomst een hoopgevende gedachte. Wat me ten slotte bijblijft is dat de keuze voor ‘heel de mens en de minsten allermeest’ niet alleen op theologisch niveau wordt beslist. Als ik Noordegraaf goed begrijp is daar eerst en vooral oprechte belangstelling en liefde voor mensen voor nodig (en voor duiven, boksen en filatelie). En daarnaast ook pragmatisme, lef, een beetje ijdelheid en een flinke scheut humor. Om van dat laatste nog een voorbeeld te geven een laatste citaat van de rasverteller Van Veldhuizen over de kerkelijke wijkgebouwen die hij aantrof: ‘U kent ze wel, wat goor en verveloos met scheefgezakte muren en balletjesgordijnen uit een erfenisje. Meubilair: vele orgels, waarvan nog maar eentje het doet. Een toilet overgebleven uit de ark en een bijbelse naam waarvan niemand de betekenis meer snapt terwijl iedereen hem misvormd uitspreekt. Plus een tekst “Dwingt hen om in te gaan!” Zeer ad rem: er is inderdaad dwang voor nodig om iemand over zulke drempels heen te kunnen krijgen!’ (p. 122).

Thijs Tromp

(Protestantse Theologische Universiteit in Amsterdam)

Noten

- 1 Gosseling, Henk-Jan. 2018. "Noordegraaf zwaait af: 'Elk mens is beelddrager van God'." *Nederlands Dagblad*, 26 mei 2018. <https://www.nd.nl/geloof/geloof/568016/noordegraaf-zwaait-af-elk-mens-is-beelddrager-van-god->.
- 2 Veldhuizen, Gijsbert van. 1954. *Op de straathoek. Comprehensive approach in de praktijk*. Amsterdam: Voorhoeve.
- 3 Hoekendijk, Johannes Christiaan. 1964. *De kerk binnenste buiten. Keuze uit zijn werk door L.A. Hoedemaker en P. Tijmes*. Amsterdam: W. ten Have.
- 4 Spek, Jannet van der. 2010. *De kramp voorbij. Theologische notities bij zending, presentie en kerk*. Gorinchem: Narratio.